

Christelijke vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt

Een onderzoek naar de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen in Nederland

Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Faculteit Erasmus School of Social and Behavioural Sciences

Student Charlotte de Koning (627349)

Begeleider prof. dr. Pearl A. Dykstra

Tweede lezer dr. Samira van Bohemen

Aantal woorden 8366

Datum 25 juni 2023

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie ‘Christelijke vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt: Een onderzoek naar de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen in Nederland’. Deze scriptie is geschreven als afronding van de master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. De scriptie is in de periode van maart tot en met juni 2023 geschreven.

Allereerst wilde ik een scriptie schrijven over de ondersteuning voor maatschappelijk werkers die prostituees helpen op de Amsterdamse wallen. Dit onderwerp was door mijn enthousiasme en gebrek aan lijntjes met organisaties echter te breed om te kunnen onderzoeken in het korte beschikbare tijdsbestek. Om die reden heb ik mijn keuze aangepast, waardoor ik uitkwam bij de verschillen tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen. Dit onderwerp interesseerde mij omdat ik zelf christelijk ben en benieuwd was naar de verschillen op het gebied van werk.

Hoewel ik vorig jaar de premaster Sociologie heb afgerond en in dat jaar alle basisvaardigheden heb geleerd om wetenschappelijk onderzoek uit te kunnen voeren, was het een uitdaging om alle kennis toe te kunnen passen. Zo had ik al wel ervaring met het programma SPSS, maar niet met het uitvoeren en interpreteren van een logistische regressie. Dit was een van de uitdagingen die de scriptie mij op professioneel vlak belangrijke lessen voor de toekomst heeft geleerd.

Ik wil mijn begeleider prof. dr. Pearl Dykstra bedanken voor de begeleiding en ondersteuning tijdens het schrijven van deze scriptie. Het was prettig om samen te kunnen sparren over cijfervragen, aangezien ik de enige in de groep was die kwantitatief onderzoek deed. Tot slot wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor de mentale steun, het aanhoren van mijn bevindingen en de verkoelende drankjes tijdens de afronding van het schrijven van deze scriptie in deze hete lentemaand.

Veel leesplezier!

Charlotte de Koning

Doorn, 25 juni 2023

Samenvatting

Het aantal vrijwilligers in Nederland neemt af. Toch zijn er relatief veel christelijke vrouwen die vrijwilligerswerk doen. In deze thesis is er gebruikgemaakt van LISS data (Longitudinal Internet studies for the Social Sciences) om te onderzoeken of vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen een verklaring bieden voor het verschil in arbeidsparticipatie tussen christelijke en niet-religieuze Nederlandse vrouwen. De resultaten tonen aan dat christelijke vrouwen en niet-religieuze vrouwen over het algemeen ongeveer evenveel uren werken, maar dat christelijke vrouwen wel minder vaak werkzaam zijn. Wanneer er wordt gekeken naar het aandeel in vrijwilligerswerk, blijkt dat niet-religieuze vrouwen in tegenstelling tot de theorie zelfs meer vrijwilligerswerk doen dan christelijke vrouwen. Bij de invloed van traditionele gendernormen op arbeidsparticipatie blijkt dat christelijke vrouwen traditionelere genderrollen aanhangen en daardoor minder vaak werken. Het aantal wekelijkse uren wordt hierdoor echter niet beïnvloed. Er zijn ook andere factoren dan vrijwilligerswerk die een verklaring geven voor het verschil in arbeidsparticipatie. Zo zijn het aantal inwonende kinderen en het hebben van een partner meerdere keren naar voren gekomen in de analyses. Christelijke vrouwen hebben op basis van deze gegevens uit 2019 meer inwonende kinderen en vaker een partner dan niet-religieuze vrouwen. Tot slot is een hoger opleidingsniveau bij zowel christelijke als niet-religieuze vrouwen een indicator voor een hogere arbeidsparticipatie.

Keywords: *Arbeidsparticipatie, christendom, traditionele gendernormen, vrouwen, vrijwilligerswerk.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	2
1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Probleemstelling	5
1.3 Wetenschappelijke relevantie	6
1.4 Maatschappelijke relevantie	6
2. Theoretisch kader	7
2.1 Religie en arbeid in relatie tot vrouwen.....	7
2.2 Vrijwilligerswerk.....	8
2.3 Verklaringen voor vrouwelijke arbeidsparticipatie	9
2.4 Hypothesen	10
2.5 Conceptueel model	11
3. Methodologie	12
3.2 Operationalisering.....	12
3.2.1 Sampling.....	12
3.2.1 Niet-religieuze vrouwen.....	13
3.2.2 Christelijke vrouwen	13
3.2.3 Dummyvariabele christelijk.....	13
3.2.4 Arbeidsparticipatie	14
3.2.5 Vrijwilligerswerk.....	14
3.2.6 Traditionele gendernormen	14
3.2.7 Controlevariabelen.....	16
4. Resultaten	19
4.1 Beschrijvende statistiek	19
4.2 Correlaties.....	20
4.3 Regressieanalyses	20
4.3.1 Mediatie-analyse.....	21
4.3.3 Controlevariabelen.....	26
5. Conclusie en discussie	27
5.1 Conclusie	27
5.2 Discussie	28
Referenties	29
Bijlage 1: Ethics and Privacy checklist	34

1. Introductie

1.1 Aanleiding

In 1956 werd de Wet Handelingsonbekwaamheid afgeschaft. Dit zorgde ervoor dat vrouwen niet langer als gevolg van hun huwelijk ontslagen werden en hun eigen financiën in beheer kregen (Jansen, 2006). Steeds meer vrouwen nemen sindsdien actief deel aan de arbeidsmarkt. Een verklaring hiervoor is de opkomst van de dienstensector in de jaren tachtig. De meeste vrouwen zijn op dit moment werkzaam in sociale beroepen, waaronder functies vallen als verpleegkundige, leerkracht, maatschappelijk werker, psycholoog, socioloog en fysiotherapeut. Deze sector wordt daarmee voor meer dan 70% vertegenwoordigd door vrouwen (CBS, 2019). De veranderende culturele en sociale normen in de maatschappij zijn een van de redenen voor het toenemende aandeel werkende vrouwen (Pott-Butler & Tijdens, 1998). Andere oorzaken zijn het steeds hogere opleidingsniveau van vrouwen en het op latere leeftijd krijgen van kinderen (Adema et al., 2019). Uit een recent rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau bleek dat bij vrouwen zowel de arbeidsparticipatie als de duur hiervan zijn gegroeid. Dit houdt in dat vrouwen vaker en meer uren werken (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2022). Op dit moment is de arbeidsparticipatie van vrouwen zo hoog dat verdere toename zelfs ingewikkeld is. Het valt echter wel op dat de meeste vrouwen werken op deeltijdbasis. Uit recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2022) bleek dat een op de zes vrouwen daarom niet genoeg verdient om zelf rond te kunnen komen, maar bijvoorbeeld afhankelijk is van de inkomsten van een partner. De Rijksoverheid pleit voor de economische zelfstandigheid van vrouwen en wil vrouwen om die reden steunen bij het realiseren van financiële onafhankelijkheid (Rijksoverheid, 2022).

1.2 Probleemstelling

In Nederland neemt secularisatie steeds meer toe. In 1966 behoorde meer dan 65% tot een christelijke kerk, terwijl uit onderzoek van Kregting (2021) blijkt dat dit in 2019 gedaald was tot minder dan 25%. Uit de cijfers binnen het onderzoek dat uitgevoerd werd van 2010 tot 2021 valt op dat vooral het aantal katholieke Nederlanders daalt, terwijl het verschil binnen protestantse kerken stabiel blijft (Kregting, 2021). In 2021 gaf 58% van de Nederlandse bevolking aan niet bij een religieuze groepering te horen (CBS, 2022). Iedere twee jaar worden de cijfers door het Centraal Bureau voor de Statistiek opnieuw bijgewerkt. Met betrekking tot de toenemende secularisering in Nederland lijken deze opnieuw te zullen dalen. Dit wekt vragen op. Heeft secularisering gezorgd voor een toename in arbeidsparticipatie van vrouwen? Werken christelijke vrouwen meer dan vroeger? Zijn er wellicht andere oorzaken die hieraan ten

grondslag liggen? Op basis van bovenstaande vragen zal dit onderzoek zich richten op de volgende onderzoeksvraag: *“Hoe verschillen christelijke vrouwen in Nederland met niet-religieuze vrouwen in arbeidsparticipatie en in hoeverre kunnen deze verschillen worden verklaard?”*

1.3 Wetenschappelijke relevantie

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de vraag of de mate van christelijkheid implicaties heeft voor financiële zelfstandigheid en het voortzetten van traditionele gendernormen van vrouwen. Met het oog op de steeds toenemende secularisering in Nederland is het interessant om te onderzoeken wat de cijfers aantonen met betrekking tot de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen. De verwachting is dat door secularisering steeds minder vrouwen christelijk zijn en daardoor progressievere gendernormen aanhangen waardoor ze meer gaan werken. De verschillen tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen zullen in deze scriptie worden toegelicht. Daarnaast kunnen veronderstellingen worden geconformeerd of juist afgewezen, zoals de stellingen dat christelijke vrouwen minder werken, kinderen op de voorgrond zetten en daarom minder werken of dat mannen gezien worden als primaire kostwinnaars in een christelijk gezin. Met de data-analyse die zich richt op de effecten van christelijkheid op vrouwelijke arbeidsparticipatie, zal een antwoord worden gegeven op deze veronderstellingen en vragen.

1.4 Maatschappelijke relevantie

Uit onderzoek blijkt dat vrouwen vaker gelovig zijn dan mannen (Mitchell, 2022). Ook in Nederland zijn relatief gezien veel vrouwen christelijk (Kregting et al, 2019). Het onderzoek zal vragen beantwoorden over het belang van het uitoefenen van vrijwilligerswerk en de houding ten aanzien van traditionele gendernormen, ondanks de toenemende secularisering in Nederland. De focus ligt voornamelijk op christelijke vrouwen, omdat uit onderzoek van Bayanpourtehrani en Sylwester (2013) blijkt dat het protestantisme in landen resulteert in een hoog aandeel personen dat vrijwilligerswerk uitoefent. Het is maatschappelijk relevant om te onderzoeken welke invloed de secularisering heeft op de vrouwen die voorheen vrijwilligerswerk deden en of dat percentage is afgenomen, omdat het iets kan zeggen over de toekomst van beroepen in de maatschappij die draaien op vrijwilligers. Er zijn namelijk zorgen over het dalende aantal vrijwilligers. Hierdoor kunnen bepaalde functies niet meer worden opgevuld en hebben steeds meer doelgroepen behoefte aan vrijwilligers. Het probleem van afhankelijk zijn van vrijwilligers is niet per definitie het lage aantal, maar hun afnemende aantal beschikbare uren. Waar voorheen gaten werden opgevuld met professionele zorg en

mantelzorg, blijkt echter dat dit ook zorgt voor overbelasting, waardoor er uiteindelijk nog meer vrijwilligers nodig zijn. Vrijwillige mantelzorg omvat de fysieke zorg voor anderen, maar valt niet onder vrijwilligerswerk. Er zijn namelijk specifieke richtlijnen voor het uitoefenen van zorgtaken, terwijl er voor vrijwilligerswerk geen verplichting geldt voor het behalen van certificaten (Dekker, 2017). Er zal indirect worden onderzocht of secularisering in verband staat met het afnemende aantal vrijwilligers. De enige oplossing hiervoor is om toch meer vrijwilligers te vinden, omdat professionele zorg en mantelzorg uiteindelijk ook leiden tot overbelasting.

2. Theoretisch kader

2.1 Religie en arbeid in relatie tot vrouwen

Het fenomeen secularisering werd door Durkheim en Weber uitgewerkt, die spraken over de leer van godsdiensten en de impact van religie op de samenleving. Een ontwikkeling hierin is de verschuiving in de maatschappij, waarbij secularisatie en emancipatie een sterke invloed hebben. De effecten van secularisering worden zichtbaar in de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Voorheen werkten vooral mannen en zorgden de meeste vrouwen voor het huishouden en de kinderen, een traditie die mede door religie werd voortgezet. Het was immers ongebruikelijk dat de vrouw werkte, omdat de man kostwinnaar van het gezin was. In de loop van de tijd heeft het proces van ontkerkelijking bijgedragen aan een veranderende arbeidsparticipatie waarbij getrouwde vrouwen steeds meer gingen werken (Jonkers, Van Den Donk, Kronjee & Plum, 2006). Het kostwinnaarsprincipe werd daarmee omgebogen naar het zogenoemde anderhalfverdienersmodel, waarbij de man nog wel de kostwinnaar is, maar de vrouw ‘erbij’ werkt voor extra inkomen (Ministerie van Volksgezondheid, 2020).

In Nederland ligt de welvaart zo hoog, dat betaald werk niet meer het belangrijkste is. Wat steeds meer op de voorgrond staat is zingeving en dit kan worden bereikt door het uitoefenen van werk met een maatschappelijk impact. Zinvol werk doen is belangrijk omdat het invloed heeft op onze identiteit. Het draait hierbij ook om bewustwording van waar men mee bezig is, maar vooral voor het leven van christelijke vrouwen (Versantvoort, 2022). Zingeving stimuleert namelijk het bereiken van doelen en heeft daarmee ook een beschermende factor. Het onderzoek duidt echter ook op een verschuiving in de term zingeving. Waar voorheen religie een belangrijke rol speelde, wordt deze plek nu opgevuld door werk. Dit heeft effecten op de houding ten aanzien van traditionele gendernormen in de maatschappij. De steeds meer geëmancipeerde samenleving heeft namelijk invloed op de arbeidsparticipatie van

christelijke vrouwen. De norm omtrent het opvoeden van kinderen ligt niet enkel meer bij vrouwen, waardoor zij vaker en meer kunnen werken. Ook zijn er initiatieven zoals kinderopvang, die ervoor zorgen dat beide ouders kunnen blijven werken (Versantvoort, 2022).

Uit onderzoek van Bayanpourtehrani en Sylwester (2013) is gebleken dat in landen waar het protestantisme de grootste godsdienst is, de arbeidsparticipatie van vrouwen hoger ligt. Landen waarin een andere religie centraal staat hebben dan ook te maken met een lagere frequentie. Dit is een interessante uitkomst, omdat men juist verwachtte dat christelijke landen gekenmerkt zouden worden door een lagere vrouwelijke arbeidsparticipatie door eerdere theorieën die wezen op een traditionele rolverdeling van mannen en vrouwen gebaseerd op de Bijbel (Jonkers et al., 2006). Uit de cijfers blijkt dat er nog steeds veel vrouwen in Nederland christelijk zijn, namelijk iets minder dan 25% (Kregting, 2021). Onderzoek van Adema en collega's (2019) benoemt verschillende verklaringen die wijzen op een stijging van de arbeidsparticipatie van vrouwen in de loop van de tijd. De meest belangrijke factoren voor de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen zijn het hogere opleidingsniveau, het uitstellen van kinderen krijgen en de veranderende maatschappelijke standaarden voor vrouwen (Adema et al., 2019). Religie is hierin niet meegenomen en deze resultaten wijken daarom af van de uitkomsten van het onderzoek van Bayanpourtehrani en Sylwester (2013). Op basis van deze theorieën kan de volgende hypothese worden opgesteld:

H1: Christelijke vrouwen hebben een lagere arbeidsparticipatie dan niet-religieuze vrouwen.

2.2 Vrijwilligerswerk

In Nederland zijn veel mensen die vrijwilligerswerk doen. Toch neemt het aantal vrijwilligers ieder jaar af (CBS, 2022). Vrijwilligerswerk wordt vaak opgestart vanuit kerkelijke samenwerkingen en ingezet voor diaconale doeleinden om te zorgen voor anderen (Dekker, 2017). Denk hierbij aan regelmatig contact opnemen met zieken, het verlenen van mantelzorg of inzamelingsacties voor hulpbehoevenden. Uit onderzoek van De Hart en Dekker (2015) blijkt dat christelijke mensen vaker vrijwilligerswerk uitoefenen dan mensen met een andere religie of die niet-religieus zijn. Een voorbeeld hiervan is zichtbaar binnen de politiek. Partijen als het CDA, SGP en ChristenUnie hebben veel vrijwilligers, waar de PVV het moet doen met slechts een gering aantal. Binnen dit fenomeen valt ook op dat het vrouwen zijn die vaker vrijwilligerswerk doen en daarnaast minder betaald werk verrichten (De Hart, J. & Dekker, P., 2015).

Onderzoek van Versantvoort (2022) duidt op het fenomeen dat werken binnen godsdiensten en met name het protestantisme, belangrijk is en dat werken mensen gelukkiger maakt. Dit omvat zowel betaald werken als vrijwilligerswerk. Met het oog op de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen is het belangrijk om te benoemen dat vrouwen over het algemeen meer religieus zijn dan mannen. Dit wordt volgens onderzoek verklaard door de standaarden die zij zichzelf opleggen. Vrouwen vinden religieuze betrokkenheid belangrijker dan mannen en hebben daarnaast meer tijd om bezig te zijn met hun religie en het uitvoeren van vrijwilligerswerk (Mitchell, 2022). Het is echter onduidelijk of dit kan worden verklaard door de uitgangspunten van het protestantisme zelf, of dat er andere factoren meespelen zoals leeftijd (Vermeer, 2007), houding ten opzichte van traditionele gendernormen, of familiale omstandigheden zoals het aantal inwonende kinderen, het hebben van een partner en opleidingsniveau. Op basis van deze theorie wordt de volgende hypothese getoetst:

H2: De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan een hogere participatie in vrijwilligerswerk.

2.3 Verklaringen voor vrouwelijke arbeidsparticipatie

De *Human Capital theory* van Becker (1975) stelt dat mensen volgens een rationele keuzebenadering afwegen hoe zij hun arbeidsparticipatie willen vormgeven. Hierbij is het opleidingsniveau van individuen leidend, waarbij een hoger opleidingsniveau leidt tot betere mogelijkheden op werk. Mensen met een lager opleidingsniveau werken volgens deze theorie minder snel dan hoogopgeleiden, wat ook kosten met zich meebrengt. Denk hierbij aan het verliezen van baangarantie en een vast inkomen (Becker, 1975). Binnen de menselijk kapitaal theorie wordt geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen, maar andere theorieën besteden dit wel. De *preference theory* van Hakim (2000) gaat over de voorkeuren voor levensstijlkeuzes van vrouwen met betrekking tot individualisering in een geëmancipeerde samenleving. Dit komt tot uiting in de opvatting hoe vrouwen zelf tegen traditionele gendernormen aankijken en hoe zij hun arbeidsparticipatie vormgeven. De theorie hangt enigszins samen met die van Becker (1975), omdat beide theorieën gaan over het aspect van autonomie en zelfbeschikking, voortkomend uit het debat van *agency* en *structure* (Giddens, 1984). Hakim's preferentiethorie stelt echter dat de attitudes van vrouwen van invloed zijn op de mate van menselijk kapitaal, waarbij vrouwen die kinderen krijgen uiteindelijk toch een lagere arbeidsparticipatie zullen hebben. Dit kan echter worden beïnvloed door het uitstellen

van kinderen krijgen of te investeren in het opleidingsniveau door bijvoorbeeld latere leeftijd alsnog te starten met een studie (Hakim, 2000).

Naast de menselijk kapitaal- en preferentietheorie is er nog een andere verklaring voor de arbeidsparticipatie van vrouwen: de huishoudensspecialisatietheorie van Van der Lippe en Van Dijk (2002). Deze theorie omvat de zorg van vrouwen voor het huishouden en kinderen. Er zijn in deze verklaring twee factoren die meespelen, namelijk de relatie met een partner en het aantal kinderen dat zich bevindt in het gezin. De theorie gaat uit van een afnemende arbeidsparticipatie wanneer vrouwen zich in een langdurige relatie bevinden en in hierin kinderen krijgen. Met de geboorte van een kind stelt deze theorie dat vrouwen zich eerder bezighouden met huishoudelijke taken dan met betaald werk. Dit kan deels worden verklaard door de traditionele gendernormen die ervan uitgaan dat de man voor het (grootste gedeelte van het) inkomen zorgt en de vrouw voor het zorgen van de kinderen het huishouden. Uit onderzoek blijkt dat deze relatie bevestigd kan worden, ook in de tijd na de geboorte van kinderen (Van Der Lippe & Van Dijk, 2002).

Een ander aspect is het belang van religie bij het maken van keuzes op het gebied van arbeidsparticipatie van vrouwen. Uit eerder uitgevoerd onderzoek door Van Tubergen (2007) bleek dat religie een negatieve relatie had op vrouwelijke arbeidsparticipatie. De traditie waarbij de man zorgt voor het inkomen stond hierin centraal, waarbij de vrouw zorgt voor de kinderen in het gezin en het huishouden. Uit meer recentelijke cijfers blijkt echter dat deze relatie veel minder sterk is dan vroeger (Fleishmann en Phalet, 2011; Maliepaard et al., 2012). In deze onderzoeken is er wel gekeken naar Nederlanders met een Turkse en Marokkaanse achtergrond, waarvan het grootste deel islamitisch is. Hoewel dit een andere religie betreft, kunnen de uitkomsten van hun onderzoek deels worden verklaard door de veranderende gendernormen in de moderne samenleving. Binnen andere religies veranderen de maatschappelijke normen ook, zeker met betrekking tot de opvoedingsbetrokkenheid van kinderen. Er zijn steeds meer mannen die taken op zich nemen in het huishouden, waardoor vrouwen meer de mogelijkheid krijgen om te gaan werken (Khoudja & Fleischmann, 2015). De volgende hypothese zal op basis van deze theorieën worden getoetst:

H3: De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan het feit dat zij meer waarde hechten aan traditionele gendernormen dan niet-religieuze vrouwen.

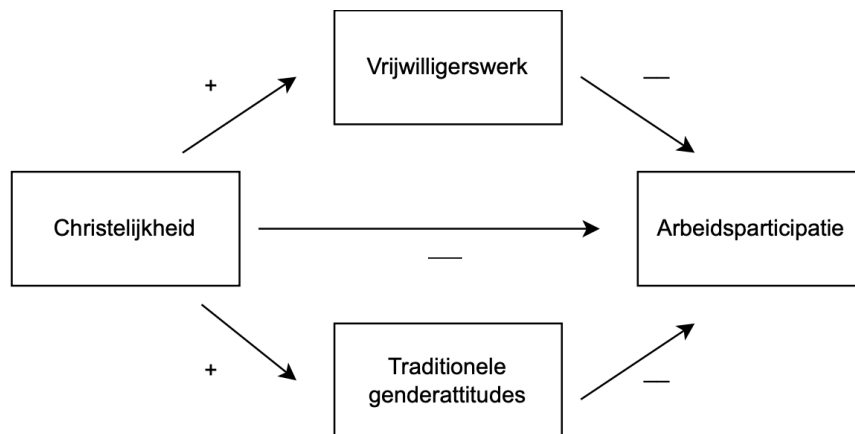
2.4 Hypothesen

H1: Christelijke vrouwen hebben een lagere arbeidsparticipatie dan niet-religieuze vrouwen.

H2: De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan een hogere participatie in uren vrijwilligerswerk.

H3: De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan het feit dat zij meer waarde hechten aan traditionele gendernormen dan niet-religieuze vrouwen.

2.5 Conceptueel model

Het conceptueel model bestaat uit de onafhankelijke variabele christelijkheid (x), afhankelijke variabele arbeidsparticipatie (y) en mediërende variabelen vrijwilligerswerk (m1) en de houding ten opzichte van traditionele gendernormen (m2). De verwachte relatie die hiermee zal worden getoetst is dat christelijke vrouwen meer waarde hechten aan traditionele gendernormen en meer vrijwilligerswerk doen, waardoor de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen lager is dan die van niet-religieuze vrouwen.

3. Methodologie

De hypothesen werden getoetst aan de hand van data uit het LISS (Longitudinal Internet studies for the Social Sciences) panel dat wordt beheerd door Centerdata (Universiteit van Tilburg, Nederland). Het LISS-panel (<https://www.website.lisspanel.nl>) is een representatieve steekproef die bestaat uit 5.000 huishoudens en ongeveer 7.500 personen die maandelijks online vragenlijsten invullen. Deze gaan over gezondheid, religie, vrije tijdsbesteding, familie en huishouden, werk, school, persoonlijkheid, politiek, normen en waarden, inkomen en huisvesting. Er is gebruikgemaakt van de surveys *Religion and Ethnicity*, *Social Integration and Leisure*, *Work and Schooling* en *Politics and Values*, in combinatie met een set achtergrondvariabelen uit november 2019. De data zijn uitgebreid geanalyseerd in het programma IBM SPSS Statistics (Statistical Package for the Social Sciences), versie 28.

Voor het onderzoek is er gebruikgemaakt van data uit *wave* 12. Deze golf representeert de data van respondenten die het survey hebben ingevuld in 2019. Er is bewust voor gekozen om data uit 2019 te analyseren. In 2020 kwam namelijk Covid-19 in de wereld, waardoor veel sociale initiatieven hun deuren (tijdelijk) moeten sluiten. Dit zou de resultaten van het onderzoek mogelijk hebben beïnvloed, zeker als het gaat om vrijwilligerswerk. Voorbeelden hiervan zijn het begeleiden van groepen ouderen, blinden, mindervaliden en andere kwetsbare doelgroepen. Voor de uitvoering van dit onderzoek is er een ethiek- en privacyverklaring ondertekend waarin de implicaties van het onderzoek staan beschreven. Deze checklist is te vinden in bijlage 1.

3.2 Operationalisering

3.2.1 Sampling

Om de juiste respondenten te kunnen selecteren is er gekozen voor een steekproef van vrouwen met een leeftijd tussen de 18 en 66 jaar. Deze selectie reduceerde de N van de dataset inclusief mannen van 9659 naar 4874. De leeftijdselectie 18 tot en met 66 verlaagde de N nog eens naar 3204. De ondergrens is gekozen omdat vrouwen vanaf 18 jaar niet meer leerplichtig zijn (en dus kunnen werken), en de bovengrens omdat in 2019 de pensioenleeftijd op 66 lag (CBS, 2020). De minderjarigen in de dataset zijn verwijderd ($n = 720$) evenals de vrouwen ouder dan 67 ($n = 950$). Dit grote verschil kwam doordat veel respondenten gepensioneerd zijn. Het aantal vrouwen dat heeft meegedaan met het survey over religie is 3111. De missende waarden van vrouwen die de centrale vraag ‘Beschouwt u zichzelf als lid van een bepaald geloof of kerkgenootschap?’ niet hebben ingevuld ($n = 1143$), of ‘ik weet het niet’ hebben ingevuld ($n =$

23) zijn verwijderd. Hier is voor gekozen omdat het voor dit onderzoek erg belangrijk is om te weten of een vrouw religieus is of niet. Zonder deze informatie zijn de andere antwoorden van de respondent niet relevant voor de onderzoeksvraag. De overgebleven steekproef bestond uit 1945 vrouwen.

3.2.1 Niet-religieuze vrouwen

Allereerst is uitgezocht hoeveel niet-religieuze vrouwen er zich in de dataset bevinden. Dit is gebaseerd op de vraag: ‘Beschouwt u zichzelf als lid van een bepaald geloof of kerkgenootschap?’ (1 = ja, 2 = nee). Het gaat hierbij om een vorm van verbondenheid met een geïnstitutionaliseerde religie. Er zijn 1554 vrouwen die nee hebben ingevuld. 484 vrouwen zijn wel religieus. Daarnaast zijn er 1166 vrouwen die de vraag niet hebben ingevuld, die voor de hoeveelheid missende waarden zorgen. Vervolgens werd de vraag gesteld: ‘Van welk geloof of kerkgenootschap bent u lid?’ Hier waren veertien antwoordmogelijkheden. Voor dit onderzoek was de vergelijking tussen niet-religieuze en christelijke vrouwen het meest interessant, omdat er werd verondersteld dat juist christelijke vrouwen meer vrijwilligerswerk doen en meer traditionele gendernormen aanhangen.

3.2.2 Christelijke vrouwen

Om te bepalen wie de christelijke vrouwen waren in de dataset is er gekozen voor de definitie van Kregting (2021): rooms-katholieken, protestantse kerken (inclusief hersteld hervormd en gereformeerde kerken), evangelische kerken, pinkster- en baptistengemeenten (Kregting, 2021). Deze christelijke kerken vallen onder de waarden 1-7 en andere religies onder 8-14. De dataset bevatte in totaal 391 christelijke vrouwen. De vrouwen met een andere religie dan het christendom zijn uit de dataset verwijderd ($n = 93$). Hierna bleven er nog 1945 vrouwen over.

3.2.3 Dummyvariabele christelijk

Op deze manier was het mogelijk om een dummyvariabele te maken waarin twee groepen overbleven, namelijk de niet-religieuze vrouwen en de religieuze vrouwen. Deze dummyvariabele bestond uit de vraag ‘Beschouwt u zichzelf als lid van een bepaald geloof of kerkgenootschap?’ waarbij antwoordmogelijkheid 2 stond voor ‘nee’. Deze kreeg de waarde 0 en daarmee waren niet-religieuze vrouwen de referentiegroep voor de regressieanalyses die volgden. De overige vrouwen (die een waarde hebben van 1 tot en met 7 bij de vraag ‘Van welk geloof of kerkgenootschap bent u lid?’) kregen de waarde 1. Via select cases was deze variabele gekozen om variabelen te analyseren per groep. De verschillen tussen niet-religieuze en christelijke vrouwen zijn zichtbaar in tabel 3.

3.2.4 Arbeidsparticipatie

Voor arbeidsparticipatie worden twee metingen gehanteerd, namelijk werkzaam en aantal wekelijkse arbeidsuren (Kanas & Müller, 2021).

1. Werkzaam (ja/nee): allereerst is de vraag ‘Wat is uw belangrijkste bezigheid’ geoperationaliseerd in een dummyvariabele genaamd arbeidsparticipatie. Vrouwen met een betaalde baan, eigen bedrijf, werkend in een familiebedrijf, freelancers of zelfstandige professionals zijn gecodeerd als werkzaam en kregen een 1. Vrouwen die aangaven te studeren, werkloos, gepensioneerd, mindervalide, huisvrouw te zijn of enkel vrijwilligerswerk doen zijn gecodeerd als niet werkzaam en kregen een 0.
2. Aantal wekelijkse arbeidsuren: de tweede meting bestond uit het aantal uren dat respondenten aangeven per week te werken. Deze variabele is niet gehercodeerd, maar als continue variabele aangehouden. De variabele heeft een minimum van 0 en een maximum van 60 uur.

3.2.5 Vrijwilligerswerk

Het aantal uren vrijwilligerswerk werd gemeten door de vraag hoeveel uren per week de respondent vrijwilligerswerk doet, welke volgens het survey ook informele (mantel)zorg omvat. Het aantal uren liep van 0 tot en met 80. Uit de eerste analyse bleek dat er twee uitschieters waren van 120 uur vrijwilligerswerk per week. Omdat deze variabele is gecombineerd met het uitoefenen van mantelzorg, werd ervoor gekozen om deze twee uitzonderlijke waarden te verwijderen omdat ze anders de analyses beïnvloeden. In het theoretisch kader werd toegelicht dat vrijwilligerswerk en mantelzorg niet hetzelfde zijn (Dekker, 2017). De respondenten die aangaven 120 uur vrijwilligerswerk te doen refereerden waarschijnlijk naar het bieden van mantelzorg.

3.2.6 Traditionele gendernormen

De mediërende variabele ‘traditionele gendernormen’ werd gemeten door een gecombineerde schaal van vier items, die volgens het LISS meet wat de houding is ten opzichte van traditionele gendernormen (LISS, 2019). De stellingen die zijn meegenomen voor de schaal waren als volgt:

- *Een kind dat nog niet naar school gaat zal er waarschijnlijk onder lijden als zijn of haar moeder werkt.*
- *Al met al lijdt het gezinsleven er onder als de vrouw een volledige baan heeft.*

- *De man moet het geld verdienen, de vrouw moet voor het huishouden en het gezin zorgen.*
- *Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man.*

De antwoordmogelijkheden liepen van ‘helemaal oneens’ (1) naar ‘helemaal eens’ (5). De waarden zijn samengevoegd tot een gemiddelde schaal. De totaalscore werd door het aantal items gedeeld. Voor het samenstellen van de schaal is er een factoranalyse uitgevoerd. Deze berekende in hoeverre de items met elkaar samenhangen en uit hoeveel dimensies de items bestaan. Uit de factoranalyse bleek dat de items een eigenwaarde hadden van 1, wat betekent dat de items laadden op een dimensie. Na de factoranalyse werd er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd voor het opstellen van de schaal. Hier kwam een Cronbach’s alfa uit van 0,777. In tabel 1a is te zien wat de verklaarde variantie van de schaal was, namelijk 60,42%. Daarnaast is af te lezen dat de items laadden op een dimensie. Deze schaal kon zo de traditionaliteit van genderattitudes meten. Het bereik van de schaal was 1-5, waarbij een hogere score staat voor het meer aanhangen van traditionele gendernormen. De beschrijvende statistieken zijn te vinden in tabel 1b.

Tabel 1a*Factoranalyse Traditionele gendernormen*

Items	1
Traditionele gendernormen	
<i>Een kind dat nog niet naar school gaat zal er waarschijnlijk onder lijden als zijn of haar moeder werkt.</i>	0,827
<i>Al met al lijdt het gezinsleven er onder als de vrouw een volledige baan heeft.</i>	0,830
<i>De man moet het geld verdienen, de vrouw moet voor het huishouden en het gezin zorgen.</i>	0,705
<i>Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man.</i>	0,740
Eigenwaarde	2,417
Verklaarde variantie %	60,42%
Cronbach’s Alpha	0,777

Tabel 1b

Gemiddelde schaal: Houding ten opzichte van traditionele gendernormen

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>
Gemiddelde schaal: Houding ten opzichte van traditionele gendernormen						0,791
<i>Al met al lijdt het gezinsleven er onder als de vrouw een volledige baan heeft.</i>	1945	1	5	2,330	1,147	
<i>De man moet het geld verdienen, de vrouw moet voor het huishouden en het gezin zorgen.</i>	1945	1	5	1,700	0,820	
<i>Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man.</i>	1945	1	5	2,280	1,023	
<i>Een kind dat nog niet naar school gaat zal er waarschijnlijk onder lijden als zijn of haar moeder werkt.</i>	1945	1	5	2,190	1,033	

3.2.7 Controlevariabelen

De volgende controlevariabelen zijn gebaseerd op eerdere onderzoeken over religie en vrouwelijke arbeidsparticipatie. Het meenemen van deze variabelen in de analyses kon de interne validiteit van het onderzoek verhogen omdat ze informatie geven over de achtergrondkenmerken van vrouwen.

- Aantal inwonende kinderen: deze variabele omvat het aantal kinderen dat nog thuis woont. Hiervoor is gekozen omdat er door de ouders zorg geboden kan worden aan inwonende kinderen, die wellicht nog jong of niet zelfstandig (genoeg) zijn. Dit zou invloed kunnen hebben op het aantal wekelijkse uren van (christelijke) vrouwen.
- Leeftijd: de leeftijd van respondenten is een continue variabele (18 tot en met 66). Er is gekozen voor deze range omdat vrouwen onder de achttien nog leerplichtig zijn en niet

kunnen werken als belangrijkste bezigheid. De bovengrens is gekozen omdat dit in 2019 de pensioenleeftijd was. Na de leeftijd van 66 is de kans dat respondenten werken veel kleiner.

- Opleidingsniveau: het opleidingsniveau werd op categorisch niveau benaderd vanuit het CBS: *Basisschool, vmbo, havo/vwo, mbo, hbo* en *wo*. Het opleidingsniveau werd meegenomen in de analyse om het effect van religie beter te kunnen schatten en *confounders* uit te sluiten. Uit onderzoek blijkt namelijk dat vrouwen met een hoger opleidingsniveau minder snel kinderen krijgen en om die reden langer of meer zouden werken (Adema et al., 2019). Het opleidingsniveau is hier gebruikt als controlevariabele voor de relatie tussen christelijk en arbeidsparticipatie.
- Partner: deze variabele bestaat uit de vraag of de respondent een inwonende partner heeft, waarbij de waarde 1 staat voor ‘ja’ en waarde 0 voor ‘nee’. Deze variabele werd meegenomen om het mogelijke effect van een partner uit te kunnen sluiten.
- Geloofspraktisering: deze variabele controleert of de mate van religiositeit van invloed is om het effect van religie beter te kunnen schatten. Uit eerder onderzoek is namelijk gebleken dat vrouwen die hun geloof meer praktiseren ook minder werken (Kanas & Müller, 2021). Daarom is er een gemiddelden schaal over geloofspraktisering gemaakt, die veronderstelt te meten in hoeverre men actief vormgeeft aan religie. Een hogere score betekende een hogere mate van geloofspraktisering. De schaal is in Tabel 2a en 2b beschreven, waarbinnen de stellingen luiden:
 - *Afgezien van speciale gelegenheden zoals huwelijken en begrafenissen, hoe vaak gaat u tegenwoordig naar religieuze bijeenkomsten?*
 - *Los van wanneer u naar religieuze bijeenkomsten gaat, hoe vaak bidt u?*
 - *In hoeverre zou u zichzelf omschrijven als een religieus persoon?*

De antwoordmogelijkheden liepen van ‘helemaal oneens’ (1) naar ‘helemaal eens’ (5). De waarden zijn samengevoegd tot een gemiddelde schaal, waarbij de totaalscore door het aantal items is gedeeld. Voor het samenstellen van de schaal is er opnieuw een factoranalyse uitgevoerd. Uit tabel 2a blijkt dat de verklaarde variantie 78,81% is en dat de items op een dimensie laadden. De daarna uitgevoerde betrouwbaarheidsanalyse kwam uit op een Cronbach’s alfa van 0,821. De beschrijvende statistieken zijn te vinden in tabel 2b.

Tabel 2a*Factoranalyse Geloofspraktisering*

Items	1
Geloofspraktisering	
<i>Afgezien van speciale gelegenheden zoals huwelijken en begrafeningen, hoe vaak gaat u tegenwoordig naar religieuze bijeenkomsten?</i>	0,895
<i>Los van wanneer u naar religieuze bijeenkomsten gaat, hoe vaak bidt u?</i>	0,868
<i>In hoeverre zou u zichzelf omschrijven als een religieus persoon?</i>	0,900
Eigenwaarde	2,364
Verklaarde variantie %	78,81%
Cronbach's Alpha	0,821

Tabel 2b*Gemiddelde schaal: Geloofspraktisering*

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>
	Gemiddelde schaal: <i>Gemiddelde schaal: Geloofspraktisering</i>					0,821
<i>Afgezien van speciale gelegenheden zoals huwelijken en begrafeningen, hoe vaak gaat u tegenwoordig naar religieuze bijeenkomsten?</i>	1945	1	5	5,490	0,936	
<i>Los van wanneer u naar religieuze bijeenkomsten gaat, hoe vaak bidt u?</i>	1945	1	5	4,870	1,754	
<i>In hoeverre zou u zichzelf omschrijven als een religieus persoon?</i>	1945	1	5	3,020	1,014	

4. Resultaten

4.1 Beschrijvende statistiek

De achtergrondkenmerken van de respondenten zijn weergegeven in Tabel 3. Uit de tabel is op te maken dat het verschil in arbeidsparticipatie bij zowel werkzaam als bij het aantal wekelijkse arbeidsuren lager is voor christelijke vrouwen. Anders dan verwacht scoren christelijke vrouwen gemiddeld veel lager op de schaal geloofspraktisering. Daarnaast is er een verschil in aantal uren vrijwilligerswerk, waarbij niet-religieuze vrouwen hoger scoren dan christelijke vrouwen. Vanuit de theorie zouden christelijke vrouwen meer vrijwilligerswerk doen dan niet-religieuze vrouwen. Het tegendeel bleek echter waar, het gemiddelde aantal uren vrijwilligerswerk van christelijke vrouwen is 5,4 en van niet religieuze vrouwen 5,6. Ook uit de t-toets kwam een negatieve waarde naar voren, die suggereerde dat het gemiddelde van christelijke vrouwen lager lag.

Tabel 3

Beschrijvende statistiek (christelijke vrouwen vs. niet-christelijk)

	Min	Max	Niet-religieus (N=1554)		Christelijk (N=391)		t-waarde
			M	SD	M	SD	
Variabelen							
Arbeidsparticipatie							
Werkzaam (1 = ja)	0	1	0,7	0,5	0,6	0,5	-3,34***
Wekelijkse arbeidsuren	0	60	26,0	13,3	24,0	13,1	-2,13
Aantal wekelijkse uren vrijwilligerswerk (0-60)	0	60	5,6	9,9	5,4	6,2	-0,34
Traditionele gendernormen	1	5	2,1	0,8	2,4	0,8	8,35
Controlevariabelen							
Aantal kinderen	0	6	0,9	1,1	1,1	1,3	3,11***
Leeftijd	18	66	43,8	14,1	47,7	13,8	4,82
Opleidingsniveau (CBS)	1	6	4,0	1,4	4,0	1,3	0,21*
Partner (1 = ja)	0	1	0,7	0,5	0,8	0,4	2,42***
Geloofspraktisering	1	6	4,9	0,7	2,9	1,2	-31,55***

4.2 Correlaties

Uit de correlatieanalyse in Tabel 4 blijkt dat de variabelen voornamelijk op zichzelf staan en niet met elkaar samenhangen. Om dit te controleren wordt er gecontroleerd op multicollineariteit aan de hand van *Variance Inflation Factor* (VIF) waarden. Deze interventie kijkt ook of de voorspellende variabelen al dan niet met elkaar samenhangen. De VIF-waarden zijn 2,647; 0,677; 0,564 en 0,111. Dit betekent dat er geen onderliggende correlaties zijn tussen de voorspellende variabelen en daarmee wordt multicollineariteit uitgesloten. Deze uitkomsten betekenen dat de regressies op de juiste manier kunnen worden geïnterpreteerd.

Tabel 4

Correlatieanalyse tussen X, Y (twee meetniveaus), M1 en M2.

	1	2a	2b	3
1 Christelijk				
2a Arbeidsparticipatie (werkzaam ja/nee)	- 0,08**			
2b Arbeidsparticipatie (wekelijkse arbeidsuren)	- 0,06*	0,32**		
3 Vrijwilligerswerk	- 0,02 -	0,20**	- 0,04	
4 Traditionele gendernormen	0,20**	- 0,25**	- 0,17**	0,13**

* Correlaties zijn significant op het 0,05 level (2-tailed).

** Correlaties zijn significant op het 0,01 level (2-tailed).

4.3 Regressieanalyses

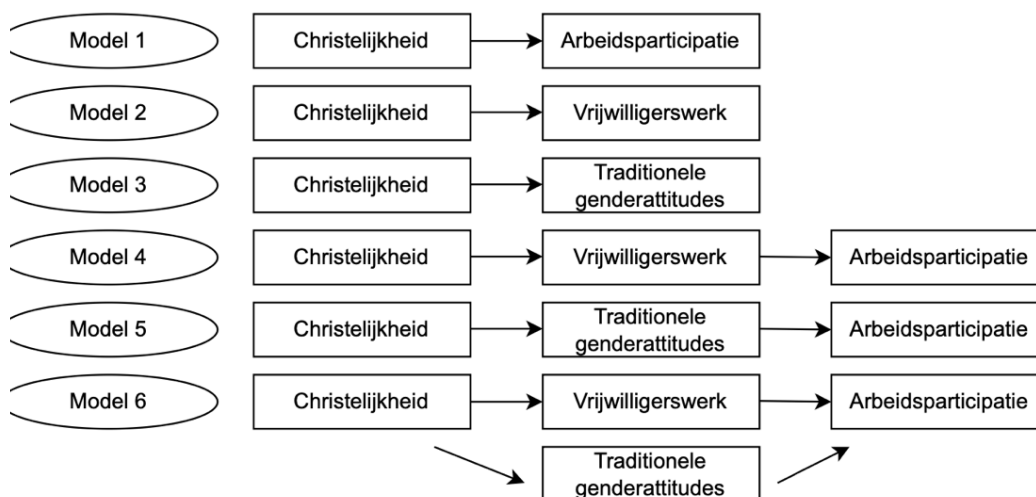
In Tabel 6 en Tabel 7 zijn de resultaten zichtbaar van de logistische en lineaire regressie op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Tabel 6 richt zich op werkzaam als afhankelijke variabele en Tabel 7 op het aantal wekelijkse arbeidsuren. In beide tabellen is er met verschillende modellen inzichtelijk gemaakt welke effecten een verklaring bieden voor de arbeidsparticipatie van Nederlandse vrouwen. Aan de hand van de regressies worden die effecten besproken. In Model 1 staat het directe verband tussen christelijk en arbeidsparticipatie centraal. In Model 2 wordt de eerste mediatie getoetst door het effect van christelijkheid op vrijwilligerswerk te toetsen. Vervolgens wordt in Model 3 de tweede mediatie getoetst van traditionele gendernormen. In Model 4 wordt christelijkheid op arbeidsparticipatie getoetst middels een mediatie van vrijwilligerswerk en in Model 5 aan de hand van traditionele gendernormen. In Model 6 worden vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen samen opgenomen. In Tabel 5 wordt

schematisch weergegeven welke relaties worden getoetst in de modellen. In totaal zijn er tien regressieanalyses uitgevoerd. Om het effect van religie beter te kunnen inschatten zijn in alle modellen de controlevariabelen leeftijd, opleidingsniveau, aantal kinderen, partner en geloofspraktisering meegenomen.

Bij de logistische regressie in Tabel 6 wordt er gekeken of vrouwen wel of niet werken. Deze dichotome variabele zorgt ervoor dat Model 2 en 3 in Tabel 6 niet uitgevoerd konden worden. Daarom zijn deze modellen verwijderd. Om te onderzoeken welke van de verklarende factoren invloed hebben op het verschil in arbeidsparticipatie tussen niet-religieuze en christelijke vrouwen, wordt er gekeken naar de grootte van de *odds ratio*'s. Deze statistische denominatie gaat uit van een positieve relatie wanneer de odds ratio groter zijn dan 1 en van een negatieve relatie bij een waarde tussen 0 en 1 (Karlson, Holm & Breen, 2012).

Tabel 5

Schematische weergave van de zes modellen

4.3.1 Mediatie-analyse

Voor het uitvoeren van een mediatie-analyse zijn de volgende vier stappen uitgevoerd. In de eerste stap (Model 1) is er gekeken of er sprake is van een significante relatie tussen christelijkheid en arbeidsparticipatie. De *odds ratio* ($\exp(0,67)$ $p < 0,05$) zijn significant, maar alleen bij de kans op werken (Tabel 6). Dit betekent dat er 0,67 minder kans is om te werken wanneer respondenten christelijk zijn. Er is geen sprake van een significante relatie wanneer er bij de tweede stap wordt gekeken naar de relatie tussen christelijkheid en vrijwilligerswerk (Model 2: $\beta = -0,03$; $SE = 1,22$; $p = 0,621$). Er is ook geen sprake van een significante relatie tussen christelijkheid en traditionele gendernormen (Model 3: $\beta = 0,03$; $SE = 0,06$; $p = 0,362$).

Bij de derde stap is de mediatie als onafhankelijke variabele gebruikt en zijn de resultaten wel significant wanneer er wordt gekeken naar of de respondenten werkzaam zijn. De odds ratio van christelijk ligt in Tabel 6 Model 6 dicht bij 1 ($\exp(0,92)$ $p = 0,434$) dan in het hoofdverband (Model 1) ($\exp(0,67)$ $p < 0,05$), maar is niet significant. In Tabel 7 is de mediatie opnieuw significant: vrijwilligerswerk ($\beta = -0,01$; $SE = 0,002$; $p < 0,001$) en traditionele gendernormen ($\beta = -0,11$; $SE = 0,014$; $p < 0,001$). Bij de analyse naar het aantal wekelijkse arbeidsuren zijn de resultaten van de mediaties als volgt: vrijwilligerswerk ($\beta = -0,04$; $SE = 0,10$; $p = 0,474$) en traditionele genderattituden ($-0,07$; $SE = 0,506$; $p = 0,016$).

In de vierde en laatste stap van de mediatie-analyse worden beide mediaties getoetst binnen het hoofdverband. De odds ratio van vrijwilligerswerk als voorspeller van de kans op werkzaam is ($\exp(0,95)$ $p < 0,001$). De bèta van aantal wekelijkse arbeidsuren is na toevoeging van de mediator vrijwilligerswerk negatief (Tabel 7 Model 4: $\beta = -0,05$; $SE = 0,10$; $p = 0,492$). Na toevoeging van de mediator traditionele gendernormen blijft de bèta positief significant (Model 5: $\beta = -0,07$; $SE = 0,51$; $p = 0,011$). In Model 6 zijn beide mediaties toegevoegd om te zien of ze van invloed zijn op de relatie tussen christelijkheid en arbeidsparticipatie. Voor wel of niet werkzaam geldt een odds ratio van ($\exp(0,96)$ $p < 0,001$) bij vrijwilligerswerk en ($\exp(0,56)$ $p < 0,001$) bij traditionele gendernormen. Voor het aantal wekelijkse arbeidsuren geldt: vrijwilligerswerk ($\beta = -0,04$; $SE = 0,010$; $p = 0,417$) en traditionele gendernormen ($\beta = -0,17$; $SE = 0,95$; $p < 0,01$). De bèta's voor christelijk veranderen na toevoeging van de mediator vrijwilligerswerk ($\beta = -0,01$) en traditionele gendernormen ($\beta = 0,01$). In Model 6 is de bèta zelfs $-0,05$ terwijl deze $0,02$ was in het hoofdmodel. Er is echter geen sprake van mediatie omdat de bèta's voor christelijk niet significant zijn.

Tabel 6

Resultaten van de logistische regressieanalyse¹: kans op werken of niet werken van niet-religieuze en christelijke Nederlandse vrouwen (n = 1945).

Variabelen	Model 1		Model 4		Model 5		Model 6	
	Odds ratio	SE	Odds ratio	SE	Odds ratio	SE	Odds ratio	SE
Christelijk	0,67*	0,17	0,95	0,31	0,70*	0,18	0,92	0,32
Vrijwilligerswerk aantal uren			0,95***	0,01			0,96***	0,01
Traditionele gendernormen					0,58***	0,07	0,56***	0,14
Controlevariabelen								
Geloofspraktisering	0,05	0,06	1,07	0,11	0,97	0,07	0,97	0,12
Aantal kinderen	1,00	0,05	1,16	0,10	1,04	0,05	1,19	0,10
Leeftijd	1,01**	0,00	1,01	0,01	1,01**	0,00	1,01	0,01
Opleidingsniveau (CBS)	1,70***	0,04	1,72***	0,08	1,62***	0,04	1,70***	0,08
Partner	0,91	0,12	0,82	0,24	0,86	0,13	0,80	0,25
Pseudo R ²	0,15		0,19		0,19		0,23	

¹ Er zijn bedenkingen bij het vergelijken van odds ratio tussen verschillende modellen. De geschatte coëfficiënten kunnen problemen opleveren wanneer ze voor verschillen groepen worden vergeleken met elkaar. Oorzaken hiervan zijn de verschillende varianties tussen modellen, het probleem dat deze soms niet geïdentificeerd zijn of dat er sprake is van een verschil in foutverdeling tussen modellen (Kuha & Mills, 2018). Aan de hand van de oplossing van [Karlsou, Holm & Breen \(2012\)](#) voor deze herschalingsproblematiek kan het rapporteren van de marginale odds ratio's bijdragen aan sociologisch onderzoek van gemiddelde marginale effecten.

Tabel 7

Resultaten van de lineaire regressieanalyse: effecten van vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen op de wekelijkse werkuren van Nederlandse vrouwen (n = 1945).

Variabelen	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6	
	Betaald werk (y)		Vrijwilligerswerk uren (y)		Traditionele gendernormen (y)		Betaald werk (y)		Betaald werk (y)		Betaald werk (y)	
	β	SE	β	SE	β	SE	β	SE	β	SE	β	SE
Christelijk	0,02	1,26	-0,03	1,22	0,03	0,06	-0,01	2,37	0,01	1,28	-0,05	2,36
Vrijwilligerswerk aantal uren							-0,04	0,10			-0,04	0,10
Traditionele gendernormen									-0,07*	0,51	-0,17**	0,95
Controlevariabelen												
Geloofspraktisering	0,08*	0,45	-0,01	0,44	-0,23***	0,02	0,05	0,85	0,06	0,47	-0,02	0,87
Aantal kinderen	-0,12***	0,33	-0,06	0,37	0,05	0,02	-0,11*	0,66	-0,10***	0,34	-0,09	0,66
Leeftijd	0,05	0,03	0,21***	0,03	0,02	0,00	0,05	0,06	0,06*	0,03	0,06	0,06
Opleidingsniveau (CBS)	0,33***	0,27	-0,12**	0,29	-0,23***	0,01	0,29***	0,57	0,33***	0,29	0,28***	0,58
Partner	-0,06*	0,79	-0,04	0,93	0,04	0,04	-0,09	1,71	-0,06*	0,81	-0,10	1,72
Constant	8,065**		4,129		3,257***		10,461		10,957***		19,770*	
R ²	0,13		0,07		0,13		0,13		0,15		0,17	
F	32,635***		6,750***		42,877***		6,931***		29,110***		7,872***	

* = $p < .05$; ** = $p < .01$; *** = $p < .001$

Model 1 in Tabel 6 toont met een odds ratio ($\exp(0,67)$ $p < 0,05$) het verschil aan in arbeidsparticipatie tussen niet-religieuze en christelijke vrouwen. Op basis van dit model kan

er worden gesteld dat christelijke vrouwen lager scoren op de kans om werkzaam te zijn dan niet-religieuze vrouwen. Dit komt overeen met H1: *Christelijke vrouwen hebben een lagere arbeidsparticipatie dan niet-religieuze vrouwen*. In Tabel 7 wordt Model 1 opnieuw getoetst maar dan op het aantal wekelijkse arbeidsuren. Hierin is de verklaarde variantie 13,3% ($F = 32,635$; $p < 0,001$). In dit model is christelijkheid niet significant ($\beta = 0,02$; $SE = 1,26$; $p = 0,653$). Dit betekent dat er niet kan worden bevestigd dat het aantal wekelijkse arbeidsuren tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen verschilt. Door middel van beide regressieanalyses kan H1 op basis van Model 1 deels worden aangenomen. Christelijke vrouwen werken minder vaak, maar er is onvoldoende bewijs om aan te tonen dat ze meer of minder uren werken dan niet-religieuze vrouwen.

In Tabel 7 Model 2 wordt het effect van christelijkheid op vrijwilligerswerk getoetst. Er is sprake van een niet-significante negatieve relatie ($\beta = -0,03$; $SE = 0,06$; $p = 0,620$). Bij de logistische regressie van Model 4 in Tabel 6 blijkt christelijk ook niet significant te zijn ($\exp(0,95) p = 0,245$), vrijwilligerswerk echter wel ($\exp(0,95) p < 0,001$). In de beschrijvende statistiek bleek al dat niet-religieuze vrouwen meer vrijwilligerswerk doen dan christelijke vrouwen. In Model 4 van Tabel 7 wordt gekeken of vrijwilligerswerk doen effect heeft op het aantal wekelijkse arbeidsuren. De uitkomst ($\beta = -0,01$; $SE = 1,28$; $p = 0,431$) duidt opnieuw op een niet-significante negatieve relatie tussen christelijk zijn en het uitoefenen van vrijwilligerswerk. Dit betekent dat er geen statistisch bewijs is voor de stelling dat christelijke vrouwen meer vrijwilligerswerk doen dan niet-religieuze vrouwen. H2: *De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan een hogere participatie in uren vrijwilligerswerk*, moet daarom worden verworpen.

In Tabel 6 Model 5 wordt traditionele gendernormen meegenomen in het verband tussen christelijk en wel of niet werken. Na toevoeging hiervan zijn de odds ratio van christelijk ($\exp(0,70) p < 0,05$). De significante odds ratio betekenen dat christelijke vrouwen doordat zij traditionele gendernormen aanhangen minder vaak werken. In Tabel 7 Model 5 is er sprake van een negatieve significante relatie tussen christelijkheid en aantal wekelijkse arbeidsuren, wanneer traditionele gendernormen wordt meegenomen in het model ($\beta = -0,07$; $SE = 1,51$; $p = 0,05$). Christelijkheid is niet significant. Hieruit kan worden geconcludeerd dat vrouwen die traditionele gendernormen aanhangen minder wekelijkse arbeidsuren hebben. Er is echter onvoldoende bewijs om te stellen dat er een verschil is tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen. Op basis van Model 3 en 5 kan H3: *De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan het feit dat zij meer waarde hechten aan traditionele*

gendernormen dan niet-religieuze vrouwen, deels worden bevestigd. Christelijke vrouwen zijn minder vaak werkzaam door de traditionele gendernormen die zij aanhangen.

In Model 6 worden vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen in het hoofdverband opgenomen. De odds ratio voor vrijwilligerswerk ($\exp(0,96)$ $p < 0,001$) en traditionele gendernormen ($\exp(0,56)$ $p < 0,001$) zijn significant. De verklaarde variantie is het hoogste van alle modellen, namelijk 16,5% ($F = 7,87$; $p < 0,001$) in Tabel 7. In Model 6 is de odds ratio voor christelijk het hoogst, alleen niet significant. Vergeleken met het hoofdmodel zijn de odds ratio in Model 6 zelfs 0,25 hoger. De kans op werken voor christelijke vrouwen verandert namelijk van ($\exp(0,67)$ $p < 0,05$) naar ($\exp(0,92)$ $p = 0,234$) wanneer vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen apart worden opgenomen in het model. Ze verklaren voor een deel waarom christelijke vrouwen minder werken. Wanneer christelijke vrouwen geen vrijwilligerswerk doen en laag scoren op traditionele gendernormen, is de kans om te werken bijna even groot als voor niet-religieuze vrouwen.

4.3.3 Controlevariabelen

De significante controlevariabelen in modellen 1-6 zijn relevant om mee te nemen in de resultaten. Dit betekent dat er voldoende statistisch bewijs is om te suggereren dat deze variabelen een effect hebben op de uitkomst dat vrouwen werken. Opvallend is dat in Tabel 7 Model 1 de variabelen aantal kinderen, opleidingsniveau en partner significant zijn. Op basis van de huishoudensspecialisatietheorie en de data kan er geconcludeerd worden dat zowel christelijke als niet-religieuze vrouwen minder werken als zij een partner hebben en voor inwonende kinderen zorgen (Van Der Lippe en Van Dijk, 2002). Opleidingsniveau is in alle modellen, zowel in Tabel 6 als Tabel 7 significant. Dit betekent dat wanneer het opleidingsniveau van vrouwen toeneemt, de sterkte van de relatie van kans op werken ook toeneemt evenals de kans op toename van het aantal wekelijkse arbeidsuren. Dit komt overeen met de menselijk kapitaaltheorie van Becker (1975), die stelt dat vrouwen met een hoger opleidingsniveau vaker werken dan vrouwen met een lager opleidingsniveau. Ook neemt de kans dat vrouwen werken af zodra vrouwen ouder worden. In Model 1 en 3 van Tabel 7 is de variabele geloofspraktisering ($\beta = 0,08$; $SE = 0,450$; $p < 0,05$) en ($\beta = -0,02$; $SE = 0,022$; $p < 0,001$) significant. Hoewel er eerst verondersteld werd dat christelijke vrouwen hoger zouden scoren op de schaal geloofspraktisering, blijkt dat dit niet het geval is.

5. Conclusie en discussie

5.1 Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om een antwoord te vinden op de volgende vraag: *‘Hoe verschillen christelijke vrouwen in Nederland met niet-religieuze vrouwen in arbeidsparticipatie en in hoeverre kunnen deze verschillen worden verklaard?’* Een van de verwachtingen vanuit de theorie was dat christelijke vrouwen minder werken. Op basis van deze verwachting werd H1 opgesteld: *‘Christelijke vrouwen hebben een lagere arbeidsparticipatie dan niet-religieuze vrouwen’*. Uit de resultaten blijkt dat deze hypothese slechts deels kan worden bevestigd. Christelijke vrouwen zijn minder vaak werkzaam, hun gemiddelde ligt namelijk lager dan dat van niet-religieuze vrouwen. Arbeidsparticipatie is echter aan de hand van twee facetten gemeten, waar er bij het aantal wekelijkse arbeidsuren geen duidelijk verschil kan worden aangetoond tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen.

Binnen dit onderzoek werd verondersteld dat er sprake was van mediatie. Er is onderzocht wat de invloed is van vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen op de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen. Vanuit de literatuur werd er verondersteld dat christelijke vrouwen meer vrijwilligerswerk doen dan niet-religieuze vrouwen. Dit is onderzocht middels H2: *‘De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan een hogere participatie in uren vrijwilligerswerk’*. Deze hypothese is getoetst aan de hand van een mediatie-analyse, die leidde tot niet-significante resultaten. Er is geen aantoonbaar verschil van het aantal uren vrijwilligerswerk tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen, waardoor er niet kan worden geconformeerd dat christelijke vrouwen hierdoor minder werken. Vrijwilligerswerk is niet de belangrijkste factor, maar wanneer vrouwen over het algemeen meer vrijwilligerswerk doen werken ze ook minder.

De laatste veronderstelling binnen dit onderzoek was dat christelijke vrouwen meer traditionele gendernormen aanhangen. Dit zou vervolgens hun arbeidsparticipatie kunnen beïnvloeden. Deze verwachting is getoetst aan de hand van H3: *‘De lagere arbeidsparticipatie van Christelijke vrouwen is toe te schrijven aan het feit dat zij meer waarde hechten aan traditionele gendernormen dan niet-religieuze vrouwen’*. De hypothese is geanalyseerd met de schaal traditionele gendernormen. Uit de resultaten van de logistische regressie is gebleken dat christelijke vrouwen door hun traditionele gendernormen inderdaad een kleinere kans hebben om werkzaam te zijn. H3 kan daardoor deels worden aangenomen. Er is echter onvoldoende bewijs om te stellen dat christelijke vrouwen ook daadwerkelijk minder wekelijkse arbeidsuren hebben dan niet-religieuze vrouwen.

Hoewel er meerdere significante resultaten uit de analyses naar voren komen, is er geen sprake van mediatie voor zowel vrijwilligerswerk als traditionele genderattituden. Ook uit de *t*-test is gebleken dat er geen significant verschil is tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen als er wordt gekeken naar vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen. Alleen bij de analyse naar werkzaamheid kan er worden gesteld dat christelijke vrouwen inderdaad minder vaak werkzaam zijn. De analyseresultaten tonen aan dat er ook andere variabelen zijn die een effect hebben op de arbeidsparticipatie van vrouwen. In het model waar alle voorspellers in worden opgenomen neemt het directe effect af, alleen is dit niet langer significant. Er is alleen sprake van een significante relatie waarbij een hogere score op traditionele gendernormen leidt tot minder wekelijkse arbeidsuren. Dit geldt echter voor zowel christelijke als niet-religieuze vrouwen.

5.2 Discussie

Voor dit onderzoek zijn vier deelonderzoeken van het LISS panel gecombineerd. Niet alle respondenten hadden alle surveys ingevuld, wat heeft geleid tot een hoog aantal missende waarden die moesten worden verwijderd. Hierdoor werd de steekproef enorm verlaagd. Bij de analyse viel een groot verschil op toen de leeftijd van de respondenten werd aangescherpt. Het aantal christelijke vrouwen dat is geanalyseerd in het onderzoek is 391. Dit was een stuk hoger voordat de maximumleeftijd was ingesteld, namelijk 758. Dit verschil kan worden verklaard door het feit dat veel oudere vrouwen die hebben meegedaan aan het survey over religie christelijk zijn opgevoed en dit ook zijn blijven vasthouden. Anno 2019 is de secularisering veel hoger waardoor minder mensen zich identificeren als christen. Omdat het percentage christelijke vrouwen (391 vs. 1554 niet-religieus) in verhouding (25%) wel overeenkomt met de theorie van Kregting (2019), is de steekproef van dit onderzoek representatief. Door het verlies van een groot aantal respondenten is het echter lastiger om conclusies te trekken over een groter deel van de populatie.

Bij de inhoudelijke vragen van de surveys zijn een aantal dingen opgevallen. Bij het survey over vrije tijdsbesteding is alleen de vraag gesteld hoeveel uur per week iemand vrijwilligerswerk en mantelzorg uitoefent. Uit de theorie blijkt echter dat dit twee verschillende dingen zijn (Dekker, 2017). Hierdoor zou de meting verstoord kunnen zijn, omdat vrijwilligerswerk uren waarschijnlijk veel lager liggen dan wanneer ze worden gecombineerd met mantelzorg. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag zou een vraag over het wekelijkse aantal uren vrijwilligerswerk eenvoudiger zijn om te analyseren dan een

gecombineerde vraag. Op basis van dit onderzoek kan er worden gesteld dat er onvoldoende theorie bestaat over christelijke vrouwen en hun aandeel in vrijwilligerswerk.

Binnen dit onderzoek stond de vergelijking tussen christelijke en niet-religieuze vrouwen centraal. Om deze vergelijking te maken was er een gebrek aan wetenschappelijke bronnen over christelijke vrouwen. Vervolgonderzoek kan achterhalen of er daadwerkelijk verschillen zijn tussen verschillende religies met betrekking tot vrijwilligerswerk en traditionele gendernormen. Op basis van de theorie wordt verondersteld dat andere religies ook traditionelere gendernormen aanhangen, welke van invloed kunnen zijn op hun arbeidsparticipatie. Aanvullend onderzoek kan zich hierop richten. Wat betreft de wetenschappelijke relevantie heeft dit onderzoek bijgedragen aan inzicht in de waarde die wordt gehecht aan traditionele gendernormen in relatie tot arbeidsparticipatie. Er is echter niet onderzocht of christelijke vrouwen meer progressieve gendernormen aanhangen. Dit komt omdat er geen surveyvragen over zijn gesteld en dit onderzoek niet longitudinaal was. Het is interessant om op longitudinale studies te focussen die een verandering in tijd zichtbaar kunnen maken, omdat daarmee vragen kunnen worden beantwoord met betrekking tot verschillen over de jaren heen in de arbeidsparticipatie van christelijke vrouwen.

Als laatste wordt de hogere score van niet-religieuze vrouwen op de schaal geloofspraktisering toegelicht. Niet-religieuze vrouwen kunnen een hoge mate van religiositeit hebben door de toenemende interesse in moderne spiritualiteit in Nederland, blijkt uit een rapport van het SCP (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2022). Een voorbeeld van moderne spiritualiteit is New Age, waarbij een holistisch wereldbeeld wordt aangehouden. Binnen deze beweging staat de verbondenheid tussen mens en natuur centraal en wordt vooral intuïtief gehandeld. De tegenbeweging ten opzichte van geïnstitutionaliseerde religies (zoals het christendom), keurt materialisme en egocentrisme in de samenleving af (Van 't Hul, 2022). Het gemiddelde van niet-religieuze vrouwen lag zelfs twee hele punten hoger dan bij christelijke vrouwen. Het is interessant om in vervolgonderzoek na te gaan of de mate van religiositeit in vergelijking met andere religies onderling verschilt. Ook is het interessant om te onderzoeken of en waarom christenen en andersgelovigen zichzelf een lagere score geven op de mate van religiositeit, in vergelijking met vrouwen die niet-geïnstitutionaliseerde religies aanhangen.

Referenties

- Adema, Y., Folmer, K., Rabaté, S., Visser, D., & Vlekke, M. (2019). *Arbeidsparticipatie, gewerkte uren en economische zelfstandigheid van vrouwen*. Centraal Planbureau. https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-notitie-economische-zelfstandigheid-vrouwen_fin2.pdf
- Bayanpourtehrani, G., & Sylwester, K. (2013). Female labour force participation and religion: a cross-country analysis. *Bulletin of Economic Research*, 65(2), 107-133. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8586.2012.00443.x>
- Becker G. S. (1975). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York and London: Columbia University Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, November 12). *In een derde van beroepen op hoogste niveau is meerderheid vrouw*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. Geraadpleegd op 25 april 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/46/in-een-derde-van-beroepen-op-hoogste-niveau-is-meerderheid-vrouw>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020a, November 15). *Pensioenleeftijd werknemers en aantal gepensioneerden naar leeftijd, 2019*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. Geraadpleegd op 25 april 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/47/pensioenleeftijd-werknemers-en-aantal-gepensioneerden-naar-leeftijd-2019>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020a, December 17). *Religie in Nederland*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. Geraadpleegd op 20 april 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland?onepage=true>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022a, Oktober 18). *Steeds minder mensen doen vrijwilligerswerk*. Geraadpleegd op 10 mei 2023, van Centraal Bureau Voor De Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/42/steeds-minder-mensen-doen-vrijwilligerswerk>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, November 29). *Samenvatting - Emancipatiemonitor 2022*. Samenvatting - Emancipatiemonitor 2022 | CBS. Geraadpleegd op 6 maart 2023, van <https://longreads.cbs.nl/emancipatiemonitor-2022/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, December 21). *Bijna 6 op de 10 Nederlanders behoren niet tot religieuze groep*. Centraal Bureau Voor De

- Statistiek. Geraadpleegd op 6 maart 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/51/bijna-6-op-de-10-nederlanders-behoren-niet-tot-religieuze-groep>
- De Hart, J. & Dekker, P. (2015). Religie en vrijwilligerswerk. In: Buijs, G. & Ten Hooven, M. *Nuchtere betogen over religie. Waarheid en verdichting over de publieke rol van godsdiensten* (pp. 301-321). Budel: Damon.
- Dekker, P. (2017). Vrijwilligerswerk verkend. *Geron*, 19(4), 6–10. <https://doi.org/10.1007/s40718-017-0063-0>
- Fleischmann, F., & Phalet, K. (2011). Integration and religiosity among the Turkish second generation in Europe: a comparative analysis across four capital cities. *Ethnic and Racial Studies*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.579138>
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press EBooks. <https://ci.nii.ac.jp/ncid/BA12428111>
- Hakim, C. (2000). *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. OUP Oxford.
- Hedrih, V., & Hedrih, A. (2022). *Interpreting Statistics for Beginners: A Guide for Behavioural and Social Scientists*. Routledge.
- Jansen, C. (2006). De Lex-van Oven: 50 jaar opheffing handelingsonbekwaamheid van de gehuwde vrouw. *Nederlands Juristenblad*, 81, 1256–1260. <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/53806>
- Jonkers, A., Van De Donk, W., Kronjee, G., & Plum, R. (2006). Geloven in het publieke domein. *Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringsbeleid*. <https://doi.org/10.5117/9789053569368>
- Kanas, A., & Müller, K. (2021). Immigrant Women’s Economic Outcomes in Europe: The Importance of Religion and Traditional Gender Roles. *International Migration Review*, 55(4), 1231–1264. <https://doi.org/10.1177/01979183211008867>
- Karlson, K. B., Holm, A., & Breen, R. (2012). Comparing regression coefficients between same-sample nested models using logit and probit: A new method. *Sociological Methodology*, 42(1), 286-313. <https://doi.org/10.1177/0081175012444861>

- Kregting, J., Scheepers, P., Vermeer, P., & Hermans, C. (2019). Why Dutch Women are Still More Religious than Dutch Men: Explaining the Persistent Religious Gender Gap in the Netherlands Using a Multifactorial Approach. *Review of Religious Research*, 61(2), 81–108. <https://doi.org/10.1007/s13644-019-00364-3>
- Kregting, J. (2021). Secularisering in Nederland. *Tijdschrift Voor Religie, Recht En Beleid*, 12(3), 37–49. <https://doi.org/10.5553/tvrrb/187977842021012003004>
- Kuha, J., & Mills, C. (2018, first view). On group comparisons with logistic regression models. *Sociological Methods & Research*. <https://doi.org/10.1177/0049124117747306>
- Maliepaard, M., Gijsberts, M., & Lubbers, M. (2012). Reaching the Limits of Secularization? Turkish-and Moroccan-Dutch Muslims in the Netherlands 1998-2006. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(2), 359–367. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2012.01647.x>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2020, May 27). *Ons geld*. Publicatie | Sociaal En Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/12/18/ons-geld>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, June 24). *Buiten kerk en moskee*. Publicatie | Sociaal En Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 4 maart 2023, van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/03/24/buiten-kerk-en-moskee>
- Mitchell, T. (2022, April 26). *The Gender Gap in Religion Around the World*. Pew Research Center's Religion & Public Life Project. Geraadpleegd op 1 maart 2023, van <https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/>
- Pott-Butler, H. & Tijdens, K. (1998). *Vrouwen: leven en werk in de twintigste eeuw*. Amsterdam University Press.
- Van Der Lippe, T., & Van Dijk, L. (2002). Comparative Research on Women's Employment. *Annual Review of Sociology*, 28(1), 221-241. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.140833>
- Van 't Hul, L. (2022). Wat bezielt afvalligen? *Religie & Samenleving*, 17(1), 5–26. <https://doi.org/10.54195/rs.11781>

Van Tubergen F. (2007). Religious affiliation and participation among immigrants in a secular society: a study of immigrants in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(5), 747–765. <https://doi.org/10.1080/13691830701359181>

Vermeer, P. (2007). Geloven in het publieke domein. Verkenning van een dubbele transformatie. *Journal of Empirical Theology*, 20(2), 268–269. <https://doi.org/10.1163/157092507x237390>

Versantvoort, M. (2022). *Zin verzoet de arbeid: over arbeid en zingeving in een paradoxale samenleving*. Publicatie | Sociaal En Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 6 maart 2023, van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/10/14/zin-verzoet-de-arbeid>

Bijlage 1: Ethics and Privacy checklist

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

INSTRUCTION

This checklist should be completed for every research study that is conducted at the Department of Public Administration and Sociology (DPAS). This checklist should be completed *before* commencing with data collection or approaching participants. Students can complete this checklist with help of their supervisor.

This checklist is a mandatory part of the empirical master's thesis and has to be uploaded along with the research proposal.

The guideline for ethical aspects of research of the Dutch Sociological Association (NSV) can be found on their website (http://www.nsv-sociologie.nl/?page_id=17). If you have doubts about ethical or privacy aspects of your research study, discuss and resolve the matter with your EUR supervisor. If needed and if advised to do so by your supervisor, you can also consult Dr. Bonnie French, coordinator of the Sociology Master's Thesis program.

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: Christelijke vrouwen op de arbeidsmarkt

Name, email of student: Charlotte de Koning 627349ck@student.eur.nl

Name, email of supervisor: Pearl Dykstra, Dykstra@essb.nl

Start date and duration: 16 januari 2023

Is the research study conducted within DPAS YES

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted?
(e.g. internship organization)

PART II: HUMAN SUBJECTS

1. Does your research involve human participants. NO

If 'NO': skip to part V.

If 'YES': does the study involve medical or physical research?

Research that falls under the Medical Research Involving Human Subjects Act ([WMO](#)) must first be submitted to [an accredited medical research ethics committee](#) or the Central Committee on Research Involving Human Subjects ([CCMO](#)).

2. Does your research involve field observations without manipulations that will not involve identification of participants.

If 'YES': skip to part IV.

3. Research involving completely anonymous data files (secondary data that has been anonymized by someone else).

If 'YES': skip to part IV.

PART III: PARTICIPANTS

1. Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them? YES - NO
2. Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study? YES - NO
3. Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants? YES - NO
4. Will the study involve actively deceiving the participants? YES - NO
Note: almost all research studies involve some kind of deception of participants. Try to think about what types of deception are ethical or non-ethical (e.g. purpose of the study is not told, coercion is exerted on participants, giving participants the feeling that they harm other people by making certain decisions, etc.).
5. Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants? YES - NO
6. Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's sex life or sexual orientation)? YES - NO
7. Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent? YES - NO
8. Is the health and/or safety of participants at risk during the study? YES - NO

9. Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured? YES - NO

10. Are there any other possible ethical issues with regard to this study? YES - NO

If you have answered 'YES' to any of the previous questions, please indicate below why this issue is unavoidable in this study.

What safeguards are taken to relieve possible adverse consequences of these issues (e.g., informing participants about the study afterwards, extra safety regulations, etc.).

Are there any unintended circumstances in the study that can cause harm or have negative (emotional) consequences to the participants? Indicate what possible circumstances this could be.

Please attach your informed consent form in Appendix I, if applicable.

Continue to part IV.

PART IV: SAMPLE

Where will you collect or obtain your data?

Note: indicate for separate data sources.

What is the (anticipated) size of your sample?

Note: indicate for separate data sources.

What is the size of the population from which you will sample?

Note: indicate for separate data sources.

Continue to part V.

Part V: Data storage and backup

Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?

De digitale data bestanden van het LISS panel zullen tijdens het uitvoeren van het onderzoek op een beveiligde computer worden opgeslagen.

Note: indicate for separate data sources, for instance for paper-and pencil test data, and for digital data files.

Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?

Ikzelf. De bestanden worden opgeslagen op mijn eigen laptop, waarvan ik de enige ben die het wachtwoord heeft en daarmee toegang tot de niet-identificeerbare bestanden.

How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?

Tijdens het onderzoek zal er wekelijks een back-up worden gemaakt, zodat de bestanden en gemaakte variabelen niet verloren kunnen gaan.

In case of collecting personal data how will you anonymize the data?

De data zijn al geanonimiseerd door het LISS panel. Het is dus niet nodig om de data nogmaals te analyseren, omdat de variabelen niet terug zijn te herleiden tot identificeerbare personen.

Note: It is advisable to keep directly identifying personal details separated from the rest of the data. Personal details are then replaced by a key/ code. Only the code is part of the database with data and the list of respondents/research subjects is kept separate.

PART VI: SIGNATURE

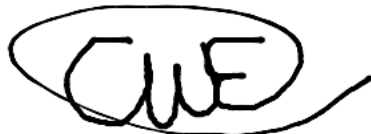
Please note that it is your responsibility to follow the ethical guidelines in the conduct of your study. This includes providing information to participants about the study and ensuring confidentiality in storage and use of personal data. Treat participants respectfully, be on time at appointments, call participants when they have signed up for your study and fulfil promises made to participants.

Furthermore, it is your responsibility that data are authentic, of high quality and properly stored. The principle is always that the supervisor (or strictly speaking the Erasmus University Rotterdam) remains owner of the data, and that the student should therefore hand over all data to the supervisor.

Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

Name student: Charlotte de Koning

Name (EUR) supervisor: Pearl Dykstra

Date: 22-03-2023

Date: 24-03-2023